

T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK TERCÜMESİ

ÇEVİREN :

BESİM ATALAY

TÛRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN

KÛTAHYA SAYLAVI

C İ L T

III

Baskı: Türk Tarih Kurumu Basımevi - ANKARA

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

BAŞ TARAFINDA HARFİ İLLET BULUNAN, MİSAL OLAN İSİMLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

- يَب yap : Değirmi olan herhangi bir şey. "يَب رِمَاق"
 يَب yap yarmak yok = yanımda
 değirmi para yok", (sağ para yok).
- يَب yap : Yapağı. "يَب يُونُكُ" yunğ yap = yün yapa-
 ğı".
- يَب yap : İp.
- يَب yap : Kendisiyle at bağlanan uzunca örk. İp'e
 de "يَب yap" denir.
- يَت yat : Bir türlü Kamlıktır (kâhinliktir). Belli
 başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır.
 Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır;
 rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında
 tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ül-
 kesinde gözümle gördüm. Orada bir yan-
 gın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suret-
 le kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının iz-
 niyle yangın söndürüldü.
- يَر yar : Salya. "يَر يَرِي أَقْبِي" anıñ yarı aktı =
 onun ağzının salyası aktı".
- يَر yir : Ir. (Musikide ırlama). "يَر يَرِي لَادِي" ol
 yir yırladı = o, bir ır, şarkı söyledi".

Çok kere bu kelime gazel yerinde kullanılır.

اِر ır : Yukarıdaki kelimenin ى siالف e çevrilmiştir; aynı anlamdadır.

يَش yaş : Yaş; zarzavat. " يَشَاتُ yaş ot = taze ot". Bu kelime " يَشُ yuş" kelimesiyle birlikte " يَشُ يَشُ yaş yuş" şeklinde dahi söylenir, "yaş maş" demektir.

يَش yuş : Sıkışma. Oğuzca. " بَدُونُ يَشُ بُلْدِي budhun yuş boldı = halk sıkıştı" [+].

يَش yış : Yokuş. " اَرْتُ يَشُ art yış = iniş, yokuş". " اِنُ en = iniş", " اَرْتُ art = sarp yer".

يَق yok : Çanak bulaşığı. Bu kelime " يَق yak" kelimesiyle birlikte " يَقُ يَقُ yok yak" şeklinde dahi kullanılır.

يَق yok : " يَقِيرُ yok yer = yokuş yer".

يُك yük : Yük. " بَرِيكُ بَعْدَايُ bir yük bugday = bir yük bugday". Katır yüküne ve başka yüke de böyle denir.

يُل yul : Pınar, su kaynağı. " جُقْرَمَائِلُ çokrama yul = fışkıran kaynak" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يَش kelimesinin ilk harfi üzerinde ötre, altında esre vardır. Bize kalırsa " يَشُ yuş" olacaktır; çünkü dikkat edilecek olursa ötre harekesi daha önce yazılmışa benziyor. ى nin altında bulunan esre harekesi ise sonradan yapılan bozuk bir düzeltmeye benziyor. Bundan başka bu kelimedden evvel "yaş" anlamına gelen يَشُ ve yine bu kelimedden sonra "yokuş" anlamına gelen يَشُ kelimeleri bulunduğuna göre bunun " يَشُ yuş" olması kuvvetli ihtimal dahilindedir. Düşünüle! B. A.

[++] Batı Anadolu'da, Murat Dağında "Çokrağan" adında bir su vardır. B. A.

بِرَّيْلُ الْجَحْفُ : Yıl, sene. Bundan alınarak "بِرَّيْلُ الْجَحْفُ

bir yıl keçti = bir yıl geçti" denir.

يَمُّ : Çörçöp, pislik, çapak. "كُوزْ كَايْمُ نَشْتِي" köz-ge yam tüşti = göze çöp düştü".

يَمُّ : Baharat. "اوتُّ يَمُّ" ot yem = karabiber, kimyon gibi tohum ve baharat". "يَمُّ" kelimesi yalnız kullanılmaz, "اوتُّ" ile birlikte söylenir.

يِنُّ : Hayvan pisliği, davar tersi. "قُوِيَّيْنِي" koy yini = koyun tersi".

يِنُّ : İn. "اَرْسَلَانِي" arslan yini = arslan ini".

Tilkinin ve yırtıcı hayvanların sığındığı yerlere de "يِنُّ" denir. Şu savda dahi gelmiştir: "تَلْكُو اَوْزِينِكَا اَوْزَا" tilkü öz yinige ürse udhuz bolur = tilki kendi inine karşı ürerse uyuz olur". Bu sav, ayrılamadığı kabilesini yeren kimse için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

فُشْرُقُرْتُ قَمْعُ تَرَلْدِي اَزْلِكُ [+] تَشِي تَرَلْدِي

اَكْرَابُ تَرَلْدِي يَنْقَايَا كَرَكُوزُ

[+] Bu kelime yazma ve basma nüshalarda "اَزْلِكُ" erlik" şeklinde ise de yanlıştır; "اَزْكُ" erkek" olmalıdır. Bizi bu düzeltmeye götüren iki şey vardır: Birincisi, sözün gelişi.. İkincisi de, yazma nüshada bu kelimenin üzerinde bir kazıntı görülmekte olmasıdır. Önceden kelime اَزْكُ şeklinde yazılmış iken sonradan bir düzeltme görerek اَزْلِكُ şekline konulmuş olmalıdır. B. A.

Kuş kurt kamuğ tirildi
Erkek tışı tırildi
Öğür alıp tarıldı
Yınka yana kirküsüz

"Kurt, kuş bütün dirildi, erkek dişi derlendi, öğür alıp dağıldılar. Artık ine girmiycek".

(Baharı anlatarak diyor ki: Kurt, kuş, öldükten ve baharın soluğunu emdikten sonra dirildi; erkek, dişi toplandı. Bölük bölük olup dağıldı. İkinci defa ine girmiyecektir).

Yukarıdan beri söylenen bütün bu kelimeleri yazıda menkus ayrımına yamamak ve söyleyişte yumşatmak olabirirse de, doğru olanı budur [+].

+
+ +

ORTASI SÂKİN OLAN **فَعْلٍ، فَعْلٍ، فَعْلٍ** AYRIMI

يَرْبُ yarp: "يَرْبُ نَانِكْ" = sağlam nesne".

يَرْبُ yarp: İnsan sevindiği zaman yüzüne gelen parlaklık, yalabıklık. "أَنْكْ يَرْبِي يَزْدِي" anıñ yarpı yazıldı = sevindiği için onun yüzünün damarları çekildi, yalabıdı, güzelleşti".

[+] Kaşgarlı burada **يَنْ، يِل، يِر، يِب، يِت** gibi kelimelerin

يَاب، يَار، يِيل، يِيں imlâsında dahi yazılcağını söylemek istiyor. B. A.

يُورْتُ yurt: Yurt; eski izerler, ören.

يَالْتُ yalt: "يَالْتُ قَا" yalt kaya = yalçın kaya, sert kaya". Sert olan her şeye de böyle denir

يُرْجُ yurç: Karının küçük erkek kardeşi, küçük kayın. Kocanın küçük kardeşiyle karının küçük kardeşi ayırd edilir. Kocanın küçük kardeşi "إِنِي" ini" denir. Yaşca büyük olursa "إِجِي" içi" denir. Kocanın kendinden küçük olan kız kardeşine "سِنِكَل" singil", kocanın kendinden büyük olan kız kardeşine "آكَا" eke", karının kendinden küçük olan kız kardeşine "بَلْدَز" baldız", karının kendinden büyük olan kız kardeşine "آكَا" eke" denir.

يُنْدُ yund: At. Bu, cins isimdir. Bir ve birçok ata söylenir; deve kelimesi gibi. "يُنْدُ"
 "أَتِيْبَار" yund eti yıpar = at eti misk gibi kokar", (at eti pişirildikten sonra soğumağa bırakılır, o zaman etten güzel bir koku çıkar).

يُنْدُ yund: Türklerin on ikili yıllarından birinin adı; buna "يُنْدِيْلِي" yund yılı" derler.

Bu ayırım harufu zelâka ile (ن،و،ر،ل،م،ب harfleri ile) bağlıdır; bunun için bu çeşitten isim az gelmiştir.

+
+ +

يُدُّهُتُ yudhut: "يُدُّهُتُ نَانِكُ" yudhut neng = hayırsız nesne, kendisinde hayır bulunmayan şey". Bir adama söğüldüğü zaman "يُدُّهُتُ yudhut" denir.

يَاشُوتُ yaşut: "يَاشُوتُ نَانِكُ" yaşut neng = gizli nesne". Kendisinden sonra "بَكْتُ beküt" kelimesi getirilerek ikisi birlikte "يَاشُوتُ بَكْتُ yaşut beküt" denir.

يَغِيْتُ yigit: Herşeyin genci, yiğit.

يَمَّتْ yemet: "Evet" anlamına bir kelimedir. ی harfi fi الف e çevrilerek "أَمَّتْ emet" dahi denir.

يَنْتُ yanut: Karşılık, bedel, ıvaz.

يَسْبِجُ yasıç: Yassı ve uzun temren.

يَاغَاقُ yağaç: Ağaç parçası.

يَاغَاقُ yağaç: Erkeğin erkeklik aygıtı.

يَاغَاقُ yağaç: Fersah, eski bir çeşit yer ölçüsü.

"بِيرُ يَاغَاقُ بِيرُ" bir yağaç yer" denir ki, "bir fersah yer" demektir [+].

يَاغَاقُ yağaç: Ağaç. Buradan alınarak "أُزْمُ يَاغَاقُ" üzüm yığacı" ve "يَاغَاقُ يَاغَاقُ" yagak yığacı" denir, "üzüm ağacı", "ceviz ağacı" demektir. Bunu يَاغَاقُ le الف şeklinde yazmak daha iyidir.

يَاغَاقُ yugaç: Bir derenin veya bir ırmağın karşı ya-

[+] Bir fersah 12000 arşındır. B. A.